

UOT-811.512.162

Səhifə: 14-19

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2024.2.14>

Sayalı Sadıqova
AMEA, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
filologiya elmləri doktoru, professor
sayalisadigova@yahoo.com

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ TERMIN-SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİ ARASINDA MƏNA VƏ QRAMMATİK ƏLAQƏLƏR

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycan dilində termin-söz birləşmələrinin məna və qrammatik növləri müəyyənləşdirilmişdir. Termin-söz birləşmələrinin struktur və məna cəhətdən təsnifi dilçilikdə aktual problemlərdəndir. Bu nəzərə alınaraq təsnifatda termin-söz birləşmələrinin ən mühüm əlamətləri nəzərə alınmışdır. Termin-söz birləşmələrinin növlərini müəyyənləşdirməzdən əvvəl, ümumiyyətlə, söz birləşmələri ilə əlaqədar mövcud təsnifatlar nəzərdən keçirilmiş və termin-söz birləşmələrinin təsnifi struktur və məna cəhətdən tədqiq edilmişdir. Təsnifatda ən mühüm əlamətlər nəzərə alınaraq termin-söz birləşmələrinin məna və qrammatik əlaqələri təyin edilmişdir.

Açar sözlər: termin-söz, terminoloji birləşmə, terminologiya, məna növləri, tərkib hissə, təsnifat.

Giriş: Hər bir problematik məsələnin həllində olduğu kimi, termin-söz birləşmələrinin də mahiyyətini düzgün aydınlaşdırmaq üçün onların təsnif edilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir. Çünki təsnifat tədqiqat obyektini əhatə etmək, dəqiqləşdirmək və düzgün başa düşmək üçün ən əhəmiyyətli yollardan biridir. Bu baxımdan termin-söz birləşmələrini müxtəlif cəhətdən tədqiq etmək, onları müxtəlif prinsiplər əsasında qruplaşdırmaq olar. Termin-söz birləşmələri terminlərin məna və qrammatik cəhətdən əlaqələnməsindən əmələ gəldiyinə görə, bunları nəzərdən keçirən zaman (birləşmələrin komponentlərinin münasibətlərini) hər iki cəhəti, yəni həm məna, həm də qrammatik cəhəti nəzərə alınmalıdır. Bunlardan biri terminoloji birləşmələrin daxili mahiyyətini, digəri isə xarici mahiyyətini təşkil edir. Termin-söz birləşmələrinin yaranmasında hər iki cəhət qırılmaz vəhdətdə olaraq anlayışın əsas əlamətlərini özündə əks etdirir. Qrammatik cəhətdən bağlılıq dedikdə terminoloji birləşmələrin məzmununun xarici ifadə üsulu, ünsürləri və bu ünsürlərin qarşılıqlı təsirinin nisbətən sabit əlaqə müəyyənliyi, məzmunun tipi və strukturu başa düşülür. Terminoloji birləşmənin məzmunu dedikdə isə birləşmənin bütün ünsürləri, yəni daxili məna əlaqələri, xassələri, ziddiyyətləri və inkişaf meyillərinin vəhdəti nəzərdə tutulur.

Termin-söz birləşmələrində məna və qrammatik cəhətdən komponentlərin qarşılıqlı əlaqəsinin və onların nisbi müstəqilliyinin nəzərə alınması istər onların inkişaf proseslərinin dialektikasını müəyyənləşdirmək üçün, istərsə də nəzəri elmi biliklərin inkişafında əməli fəaliyyət üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Çünki termin-söz birləşmələrini təşkil edən komponentlər bir-birindən təcrid olunmuş şəkildə deyil, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə müəyyən məna bildirir.

Termin-söz birləşmələrinin məna əsasının formalaşmasını onlar arasında olan obyektiv əlaqələr təşkil edir. Yəni termin-söz birləşmələrində komponentlər birləşərək əşyaların, hadisələrin, proseslərin və onların keyfiyyətlərinin, xüsusiyyətlərinin həqiqi münasibətləri əsasında meydana çıxan əlaqələri ifadə edir. Məsələn, deyə bilərik “radio dalğası”, lakin deyə bilmərik “cümlə dalğası”. Zahirən burada elə görünür ki, terminlər bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir və heç bir ziddiyyət yoxdur. Doğrudan da forma baxımından fakt belədir. M. B. Balakayev yazır: “Vitqenşteyn öz qarşısına belə sual qoyur ki, nə üçün” ləkə rəng bildirən sözlə əlaqələnmir, lakin səs bildirən sözlə əlaqələnmə bilmir? O bu sualın cavabını sözlərin əlaqələrinin sintaktik qaydalarında”

axtarır. Onun fikrincə elə bu “sintaktik qayda”, “ləkənin məntiqi təbiətini” müəyyənləşdirməlidir. Deməli, obyektiv həqiqət məfhumunun “məntiqi mahiyyətini, bu isə müəyyən dərəcədə sintaktik uyğunlaşma qanunlarını müəyyənləşdirmir, əksinə sintaktik qaydalar məntiqi öz ardınca aparır” ki, bu da guya varlığı fərziyyə edir” (5, s. 36).

Lakin bu fikir özünü doğrultmur. Dildə olan hər bir dəyişmə müəyyən real zəminə malik olub, mənasız, məzmunuz deyildir. Belə ki, nə üçün “şərh” və ya “interpretasiya” terminlərini bərk, təsviri, aktiv sifətləri ilə əlaqələndirərək bərk şərh, bərk interpretasiya və s. şəkildə işlədə bilmərik. Bütün bunlara tam formal cəhətdən yanaşsaq burada heç bir qrammatik-sintaktik qayda pozulmamışdır. Bunların belə işlədə bilməməsinin səbəbi həmin terminlərin mənası ilə onların aid olduğu məfhumla bağlıdır. Deməli, məfhumun məntiqi mahiyyətini sintaktik qaydalar müəyyənləşdirmir. Əksinə olsaydı ilk baxışda məsələ çox sadə görünərdi: öz termini olan hər hansı bur elm mövcuddur. Bu elmi başa düşmək üçün onun dilini başqa – daha universal və daha çox formalizə edilmiş bir dil şəklinə, məsələn, müasir formal məntiqin verdiyi dil şəklinə salmaq olardı. Göründüyü kimi terminlərin belə işlədilməsi dildə fəaliyyət göstərən qaydalara uyğun gəldiyi halda, onun ifadə etdiyi mənası aydın olmur. Çünki belə terminlərin ifadə etdikləri məfhumlar arasında bilavasitə obyektiv əlaqələr yoxdur. Ümumiyyətlə, termin-söz birləşmələrində iki cəhətin – mənə və formanın bu şəkildə nəzərə alınması son dərəcə faydalıdır, çünki bu elmlərdə işlədilən termin-söz birləşmələrinin dilin meyarı ildə ciddi yoxlamağa, onun ziddiyyətli olmadığını və istifadə edilən termin-söz birləşmələrini müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Terminlərin, termin-söz birləşməsində əlaqələnməsinin səbəbini onların əsasında duran və onların mahiyyətini təşkil edən obyektiv əlaqələrdə axtarmaq lazımdır. Termin-söz birləşmələrinin tərəfləri arasındakı mənə əlaqələri də müxtəlif və rəngarəng olur. Məsələn, aktiv əməliyyat, mücərrəd təfəkkür, isti katod, reaktiv lampa, açıq kontur termin-söz birləşmələrində əşya ilə onun əlaməti, cümlənin üzvü, sənaye elektronikasısı, ağciyər plevrası birləşmələrində müəyyən bir bütövlə onun hissəsi, üçyaşar heyvan, beşillik plan, cüt diod, iki koordinatlı qurğu, birləşmələrində əşya ilə onun kəmiyyəti arasındakı münasibətlər ifadə edilir.

Azərbaycan dilinin terminologiyasında termin-söz birləşməsi arasında müxtəlif mənə əlaqələri özünü göstərir. Termin-söz birləşmələrinin tərəfləri arasındakı əlaqələr haqqında indiyə qədər Azərbaycan dilçiliyində heç bir tədqiqat aparılmamışdır. Azərbaycan dilçiliyində sintaktik əlaqələrə aid ilk qeydlərə ancaq qrammatika kitablarında rast gəlirik.

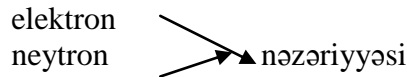
Bu əsərlərdə uzun zaman hər birində sintaktik əlaqələr xüsusi mövzu kimi götürülmüş, müxtəlif məsələlərlə əlaqədar olaraq bunlara toxunulmuşdur. Azərbaycan dilçiliyində bu məsələ xüsusi problem kimi 1950-ci ildən sonra tədqiq edilməyə başlanılmışdır. Həmin il Ə.Dəmirçizadə tərəfindən “Azərbaycan dilində uzlaşma” adlı məqalə yazılmışdır. Sonra M.Şirəliyev və M.Hüseynzadə tərəfindən orta məktəblərin 6-7-ci sinifləri üçün yazılmış “Azərbaycan dilinin qrammatikası” dərsliyinin 1951-ci il nəşrindən etibarən sintaktik əlaqələr müstəqil mövzu kimi dərsliyə daxil edilmişdir. Bundan sonra sintaktik əlaqələr Azərbaycan dilçiliyində aktual mövzulardan birinə çevrilərək tədqiq olunmağa başlanılmış və bu barədə bir-birinin ardınca bir neçə əsər yazılmışdır.

Məsələn, Ə.Z.Abdullayevin 1956-cı ildə “Müasir Azərbaycan dilində sintaktik əlaqələr”, yenə həmin il Y.Seyidovun “Azərbaycan dilində sintaktik əlaqələr”, N.K.Dimitriyevin “Azərbaycan dilinin qrammatikası” kitabında sadə cümlədə sintaktik əlaqələrin əsas formaları haqqında, Z.X.Tağızadənin “Müasir Azərbaycan dilinin sintaksisi” adlı əsərlərdə sintaktik əlaqələr haqqında məlumat verilmişdir.

Termin-söz birləşmələri tədqiq edən zaman onlar arasındakı sintaktik əlaqələri və bununla bağlı məsələləri aydınlaşdırmaq zəruridir. Dilçilikdə söz birləşmələri arasında əlaqələr tədqiq edilsə də termin-söz birləşmələri arasındakı əlaqə tədqiq edilməmişdir. Terminologiyada tabesizlik əlaqəsi mənə və qrammatik cəhətdən bir-biri ilə əlaqədar olan, lakin bir-birindən asılı olmayan, bir-birinə münasibətdə eyni hüquqlu olan, biri digərini heç bir cəhətdən aydınlaşdırmayan terminlər arasındakı münasibəti də diqqəti cəlb edir. Məsələn, söz və söz birləşməsi, cümlə və söz birləşməsi, sənaye və kənd təsərrüfatı, bazis və üstqurum, leksika və fonetika və s.

Göründüyü kimi tabesizlik əlaqəsində olan bu terminlər bərabərhüquqludur, bir-birindən asılı deyil, biri digərini izah etmir. Tabesizlik əlaqəsi ən çox həmcins terminlər arasında olur.

Tabesizlik əlaqəsində olan terminlərin başqa bir terminə tabe olmaları və yaxud, əksinə başqa bir termini özlərinə tabe etmələri onlar arasındakı tabesizlik əlaqəsinin xarakterini dəyişmir. Bu ən çox termin-söz birləşmələrinin tərkibində tabesizlik əlaqəsində olan terminlərə aiddir. Məsələn, elektron və neytron nəzəriyyəsi: Bu termin özü bütövlükdə tabeli termin-söz birləşməsidir. Birləşmənin birinci tərəfi tabesizlik əlaqəsi əsasında yaranmışdır, ikinci tərəf isə birinci tərəfdəki terminləri özünə tabe edir. Yəni “elektron”, “neytron” terminləri arasında tabesizlik əlaqəsi olduğu halda, həmin terminlərin hər biri “nəzəriyyə” termininə tabedir. Nəticədə belə bir vəziyyət alınır:

Terminlər arasında tabesizlik əlaqəsinin formal əlaməti kimi “və” bağlayıcısı işlənmişdir. Bu əlaqə tabesizlik bağlayıcıları və ya sadalayıcı intonasiya ilə meydana çıxır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, tabesizlik əlaqəsində olan termin eyni kateqoriyaya daxil olmalı və eyni qrammatik forma daşmalıdır. Yəni ismi yönlük halında olan terminlə və isimlə feilin və s. tabesizlik əlaqəsində olması, yaxud da sintaktik nöqtəyi-nəzərdən yanaşsaq – mübtədə ilə xəbərin xəbərlə təyinin, tamamlıqla təyinin və s. tabesizlik əlaqəsində olması mümkün deyil. Əgər birinci termin ismin yönlük halındadırsa, o biri termin və yönlük halda olmalıdır. Yaxud birinci termin isimdirsə, ikinci termin də isim olmalıdır, yəni eyni qrammatik formada, kateqoriyada olmalıdır. Türkologiyada həmcins üzvlər arasında olan əlaqəni bəzən tabesizlik əlaqəsi deyil, uzlaşma əlaqəsi hesab edirlər. E.N.Nadjip “Современной уйгурский язык” əsərində həmcins xəbərlər arasında şəxsə və kəmiyyətə görə, başqa həmcins üzvlər arasında isə uzlaşma əlaqəsinin olduğu fikrini irəli sürür. (12, s. 217) F.S.Ubayeva da namizədlik dissertasiyasında həmcins üzvlər arasında əlaqəni uzlaşma əlaqəsi adlandırır (10).

Y.İ.Ubryatova da həmcins üzvlər arasındakı əlaqəni uzlaşma hesab edərək yazır: “Yakut dilində həmcins üzvlər bir-biri ilə uzlaşma əlaqəsi ilə bağlanır, buna görə də hər bir həmcins üzv hal şəkilçisinə malik olur” (11).

Azərbaycan dilinin faktları ilə yanaşsaq həmcins üzvlər arasındakı əlaqəni heç bir cəhdlə uzlaşma əlaqəsi hesab etmək doğru deyildir. Ona görə ki, uzlaşma əlaqəsində tabe edən tərəf hansı şəxsə, kəmiyyətə aiddirsə, tabe tərəf də həmin şəxsə və kəmiyyətə aiddir. Lakin həmcins terminlərdə belə bir xüsusiyyət yoxdur. Eləcə də həmcins terminlərin eyni hüquqlu olması, tabelilik əlaqəsində olmaması məsələsində dilçilikdə mübahisə yoxdur. Məsələn, “elektron və neytron nəzəriyyəsi” termin-söz birləşməsindəki “elektron” və “neytron” terminlərinin hər ikisi adlıq halında işlənmişdir. Burada həmin terminlərin belə bir forma almasına səbəb “nəzəriyyə” terminidir. Əgər “nəzəriyyə” termini “müqavimət” termini ilə əvəz etsək, tabesizlik əlaqəsində olan hər iki termin öz formasını dəyişməyə və uyğun şəkildə yeni formada (elektronun və neytronun müqaviməti) yiyəlik halda olmasını tələb edir.

Deməli, terminlərin formasının dəyişməsinə səbəb həmcins üzvlərin tabe olduğu termindir. Tabeedici terminin tələbi ilə həmcins üzvlər öz formasını dəyişir, lakin onlar arasında əlaqə münasibətini – tabesizlik əlaqəsinin xarakterini dəyişmir. Bütün bunlara əsasən belə nəticəyə gəlmək olar ki, həmcins üzvlər arasında uzlaşma əlaqəsi yox, tabesizlik əlaqəsi vardır. Əsas məsələlərdən biri də odur ki, tabesizlik əlaqəsində olan terminlər termin-söz birləşməsi əmələ gətirirmi? Bu terminologiyada problematik məsələlərdən biridir. Dilçilikdə termin- söz birləşməsində olduğu kimi söz birləşməsində də bu məsələ hələlik mübahisəlidir. Belə ki, bu sahədə tədqiqat aparən bəzi tədqiqatçılar tabesizlik əlaqəsi əsasında yaranan sözlərin birləşməsini söz birləşməsi kimi qəbul edir, bəziləri isə qəbul etmir.

Məsələn, Y.Seyidov tabesizlik əlaqəsi əsasında yaranan birləşməni söz birləşməsi olduğunu qəbul edərək yazır: “Azərbaycan dilində tabesizlik əlaqəsi ilə əmələ gələn söz birləşməsi vardır və bu birləşmələr söz birləşməsi haqqında ümumi nəzəri anlayışla heç bir ziddiyyət təşkil etmir. Eyni

fikri başqa dillərə də aid etmək mümkündür (3, s.102).” Buna aid isə “Leyli və Məcnun”, “Fərhad və Şirin”, “Həyat və ölüm”, “Atalar və oğullar” və s. kimi misallar göstərir.

Doğrudan da, bunlar söz birləşməsi haqqında ümumi nəzəri anlayışla heç bir ziddiyyət əmələ gətirmir, ancaq həmcins üzvlər məsələsinə gəldikdə bir növ ziddiyyət əmələ gətirir. Çünki bu sözlərin hamısı bərabərhüquqludur, biri digərini izah etmir. V.V.Vinoqradov haqlı olaraq yazır: Tabesiz yaxud həmcins söz birləşmələri anlayışı söz birləşmələri ilə həmcins adlanan cümlə üzvlərinin qarışdırılması zəminində, söz birləşməsi ilə cümlənin, ümumiyyətlə, fərqləndirilməsi zəminində meydana çıxır”.

Söz birləşməsi haqqında V.N.Yartceva yazır: “Söz birləşməsi mənə mərkəzinə və qrammatik mərkəzə malik olmalıdır, başqa sözlə deyilsə, söz birləşməsindəki sözlərdən biri qrammatik cəhətdən tabeəddici olmalıdır (12, s.450)”.

Bu tabeli söz birləşməsinə də aiddir. Ola bilsin ki, tabesiz birləşmənin özünə məxsus xüsusiyyəti var. Yəni, bu birləşmələrdə qrammatik mərkəz olmasın, uzlaşma, idarə, yanaşma əlaqəsi olmasın, tərəfləri mütəhərrik olmasın. Bu xüsusiyyətlər isə həmcins terminlərə məxsusdur. Məsələn, “söz birləşməsi və mürəkkəb söz” terminlərini götürək. Bunları termin-söz birləşməsi adlandırmaq olarmı? Bunlar bərabərhüquqlu sözlərdir, biri digərini izah etmir, biri digərindən asılı deyil. Belə isə bunlar həmcins terminlərdir, arasındakı əlaqə isə tabesizlik əlaqəsidir. Çünki bunlar bir-birinə münasibətdə öz müstəqilliyini saxlayıb, ayrıca məfhum ifadə edən terminlərdir ki, onların əlaqəsi ancaq cümlədə reallaşır. Cümlənin ümumi məzmunundan irəli gələn tələb və ya həmcins üzvlərin bir mərkəzdə birləşməsinə və eyni forma daşmasına səbəb olur. Bu isə hər şeydən əvvəl tabesizlik əlaqəsində olan terminlərin ayrılıqda nominativlik funksiyasını yerinə yetirir və terminlərin birləşməsindən irəli gəlir. Yalnız onlar birləşmənin bir komponenti kimi çıxış edir. Məsələn, “valeoqoluk təhsil və tərbiyə” termin-söz birləşməsində ikinci komponent tabesizlik əlaqəsində yaranan “təhsil və tərbiyə” terminlərinin birləşməsindən yaranmışdır. “Valeoqoluk” termini bu birləşmə ilə yanaşma əlaqəsi əsasında birləşərək termin söz birləşməsi yaratmışdır. Termin-söz birləşməsinə yaradan tərəflər birləşərək vahid mənə mərkəzinə və qrammatik mərkəzə malik olmalıdır, eyni zamanda termin-söz birləşməsindəki terminlərdən biri qrammatik cəhətdən tabeəddici olmalıdır.

Mürəkkəb termin-söz birləşmələri sadə birləşmələr əsasında, yəni sadə termin-söz birləşmələri bu və ya başqa şəkildə genişlənməsi nəticəsində əmələ gəlir. Lakin birləşmələrin hər ikisi eyni qrammatik qaydalar əsasında qurulur. Mürəkkəb termin-söz birləşmələri sadə termin-söz birləşmələrindən yalnız komponentlərinin çoxluğu və məzmun genişliyi ilə fərqlənir. Sadə termin-söz birləşməsi bir komponentdən ibarət ola bilmədiyi kimi, mürəkkəb termin-söz birləşməsi də təkcə iki termindən ibarət ola bilməz, əgər o, iki termindən ibarətdirsə, artıq mürəkkəb yox, sadə termin-söz birləşməsidir. Tərkibində ikidən artıq termin olan birləşmələr mürəkkəb termin-söz birləşmələr adlanır. Lakin bu məsələdə tədqiqatçılar arasında fikir ayrılığı vardır.

Termin-söz birləşmələrinin komponentləri müxtəlif nitq hissələri ilə ifadə olunur:

1. Birinci tərəfi adlıq halındakı isimdən, ikinci tərəfi isə III şəxsin mənsubiyyət şəkilçisi qəbul etmiş isimdən ibarət termin-söz birləşmələri: istehsal münasibətləri, cümlə üzvü, xalq etimologiyası, nitq hissəsi, atmosfer dalğaları, dəniz xəritəsi, telefon aparatı, dövlət quruluşu, bulud örtüyü, məktəb ləvazimatı, civə sütunu, coğrafiya kitabı və s.

2. Birinci tərəfi yiyəlik halında işlədilən, ikinci tərəfi III şəxsin mənsubiyyət şəkilçisini qəbul etmiş isimdən ibarət termin-söz birləşmələri: sözün mənası, saitlərin ahəngi, yerin orbit, qrupun morfologiyası, yerin oxu, sümüklərin kövrəkliyi, ürəyin yad cismi, qanın özlüyü, saitlərin sırası və s. Bu tipli birləşmələr təyini termin-söz birləşmələri əmələ gətirir. Bəzən bu birləşmələrin birinci tərəfi qeyri-müəyyən yiyəlik halda olur.

3. Birinci tərəfi sifət, ikinci tərəfi isimdən ibarət termin-söz birləşmələri: nəzəri dilçilik, pıçıltılı səslər, üzükvarı qığırdaq, izahlı lüğət, musiqili vurğu bədii nitq və s.

Termin-söz birləşmələrində tabeəddici tərəf ismin ancaq yiyəlik, yönlük və çıxışlıq hallarını idarə edə bilir. Bu zaman isim əsas, aparıcıdır onun ətrafında olan termin isə həmin ismi izah edir. İsimlərin əsas idarə obyektii yiyəlik haldır. Məsələn, mədənin turşuluğu, qanın təhlili, yerin albelosu, ürəyin sağ mədəciyinin arteriyası və s.

Bu əsasdan yaranan termin-söz birləşmələrində isim əsasında yaranan termin birləşərək yeni mürəkkəb anlayış yaradır. Bunların terminoloji layda geniş yayılması və ikinci tərəflərinin, əsasən isimlə ifadə olunması göstərir ki, yiyəlik halın isimlə idarəsi termin-söz birləşmələrində çox inkişaf etmişdir. Ümumiyyətlə, yiyəlik halın idarəsi bilavasitə isimlərlə əlaqədardır. Başqa nitq hissələri isə isimləşdikdən sonra ismin yiyəlik halını idarə edə bilir.

Azərbaycan dilinin terminologiyasında komponentləri isim və sifət olan birləşmələrə daha tez-tez rast gəlinir. Belə termin-söz birləşmələri nominativ funksiyaya tam malik olan əsas nitq hissələri əsasında yaranır. Nominativ termin-söz birləşmələrinin iki əsas tipi –“saf” və “qarışıq” tipi diqqəti cəlb edir. Qarışıq tipli termin-söz birləşmələrini təşkil edən komponentlər müxtəlif nitq hissələrindən (isim, sifət) ibarət olur. Saf tipli termin-söz birləşmələrində isə komponentlərinin hər ikisi eyni nitq hissəsindən (isim-isim) ibarət olur. Belə bir cəhət yalnız ismi termin-söz birləşmələrində özünü göstərir. Bu zaman termin-söz birləşmələrinin hər iki tərəfi isimdən ibarət olur. Əksər hallarda birləşmələrin, birinci tərəfi ya ismin adlıq halında, ya da yiyəlik halında, ikinci tərəfi isə üçüncü şəxsin mənsubiyyət şəkilçisindən ibarət olan isimlərlə ifadə olunur. Müasir Azərbaycan ədəbi dilində ən xarakterik daha geniş yayılmış termin-söz birləşmələri atributiv-substantiv ikikomponentli termin-söz birləşmələri, yəni isim və sifətdən ibarət termin-söz birləşmələridir.

Nəticə: Təhlillərdən aydın olur ki, mürəkkəb termin-söz birləşmələrində də əsasən terminlərin miqdarına və adlandırma funksiyasına əsaslanmaq məqsədəuyğundur. Deməli, termin-söz birləşmələri iki və daha artıq komponentdən ibarət olsa da, adlandırma funksiyasına görə konkret bir məfhumla bağlıdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Abdullayev Ə. Z. Müasir Azərbaycan dilində sintaktik əlaqələr, Bakı, 1956
2. Erkin Dr.M. Türk dil bilgisi, Ankara. səh.334-355.
3. Seyidov Y. Müasir Azərbaycan dilində söz birləşmələri. Bakı. 1966.
4. Tağızadə Z. X. Müasir Azərbaycan dilinin sintaksisi, Bakı, 1950.
5. Балакаев М.Б. Основные типы словосочетаний в казахском языке. 1957.
6. Вопросы составления описательных грамматик. М., стр.71-85.
7. Грамматика русского языка. I, II т.М.,1954, стр.44.
8. Наджип Е.Н. Современной уйгурский язык. М., 1960, стр.217-231.
9. Ожегов С.И. О структуре фразеологий, лексикографический сборник. Вып.2., М., 1957, стр.51-52.
10. Убаева Ф.С. Однородные главные члены предложения в современном узбекском литературном языке. Автореф. канд.диссерт. Бухара. 1958, стр.34
11. Убрятова Е.М. Исследования по синтаксису якутском языке. стр.31.
12. Ярцева В.Н.. Предложения и словосочетание. «Вопросы грамматической строя». 1953, 450 стр.

проф.Саялы Садыгова

Термословокомбинации в Азербайджанском языке

виды значения

Резюме

В статье определены типы значений терминословных сочетаний в азербайджанском языке. Классификация термино-словосочетаний важна также с точки зрения структуры и значения. Однако при классификации были учтены наиболее важные признаки терминословосочетаний. Прежде чем определить виды термино-словосочетаний, была рассмотрена существующая классификация словосочетаний и изучена классификация термино-словосочетаний с точки зрения структуры и значения. В классификации типы значений термино-словосочетаний определяются с учетом наиболее важных признаков. Термино-словосочетания существенно отличаются друг от друга по смыслу.

Ключевые слова: термин-слово, терминологическое сочетание, терминология, виды значения, компонент, классификация.

prof.Sayali Sadigova

*Meaning and grammatical relations between term-phrases
in Azerbaijani language*

Summary

The article defines the meaning and grammatical types of term-phrase combinations in the Azerbaijani language. The structural and semantic classification of term-phrase combinations is one of the actual problems in linguistics. Taking this into account, the most actual signs of term-phrase combinations are determined in the classification. Before defining the types of term-word combinations, the existing classifications have been studied in terms of structure and meaning. The meaning and grammatical relations of term-word combinations are defined taking account most important aspects of the classification.

Key words: term-word, terminological combination, terminology, types of meaning, component, classification.

Çapa tövsiyə edən:

*AMEA, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu,
Terminologiya şöbəsi*

Rəyçilər:

*professor Nadir Məmmədli
professor İkrəm Qasimov*